

Kvaliteta obiteljske interakcije i emocionalna kompetentnost kao odrednice agresivnog ponašanja djece školske dobi

UDK: 316.454.5-055.52:364.271-057.874

159.942- 057.874:364.271

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 15. 08. 2017.

Jadranka Valić, mag.psych.¹
OŠ Granešina,
Zagreb
v.jadranka5@gmail.com

Prof.dr.sc. Andreja Brajša-Žganec²
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb
andreja.brajsa-zganec@pilar.hr

¹ Jadranka Valić je diplomirala psihologiju na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Trenutno radi kao stručni suradnik psiholog. Prethodno je radila i volontirala u osnovnim školama na području grada Zagreba s učenicima s problemima u ponašanju i njihovim roditeljima i s darovitim učenicima. Redovito pohađa stručne skupove i edukacije vezane uz područje psihologije.

² Andreja Brajša-Žganec, znanstvena savjetnica, doktorirala je psihologiju na Sveučilištu u Zagrebu. Znanstveni interesi su joj: psihosocijalni razvoj djece i adolescenata, obiteljski odnosi, roditeljstvo i dječji razvoj, kvaliteta života u obitelji i školi, individualne karakteristike učenika, subjektivni indikatori kvalitete življenja, timski rad. Predaje kolegije iz područja razvojne psihologije i psihologije obrazovanja na Hrvatskim studijima i Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Objavila je više od 100 znanstvenih članaka i knjiga, stručnih publikacija i kongresnih priopćenja.

Sažetak

Cilj istraživanja bio je ispitati ulogu emocionalne kompetentnosti djeteta te dječje percepcije majčina i očeva roditeljskog ponašanja u objašnjenju agresivnog ponašanja. U istraživanju su sudjelovala 203 osnovnoškolca prosječne dobi 12 godina. Podaci su prikupljeni Upitnikom roditeljskog prihvaćanja/odbijanja (Rohner, 2005.), Upitnikom emocionalne kompetentnosti (Takšić, 2002) i Upitnikom agresivnosti za djecu i adolescente (Vulić-Prtorić i Bartolić, 2006.). Rezultati istraživanja pokazali su da roditeljsko prihvaćanje smanjuje agresivno ponašanje, a da zanemarivanje, agresivnost i nediferencirano odbijanje povećavaju agresivnost djece. Veća razina emocionalne kompetentnosti djece rezultirat će smanjenim agresivnim ponašanjem. Varijable roditeljskog ponašanja zajedno s varijablom regulacija i upravljanje emocijama objašnjavaju 25,3% varijance agresivnog ponašanja. Od dimenzija roditeljskog ponašanja osobito se ističe očeva agresivnost koja se jedina izdvojila kao prediktor agresivnog ponašanja u cjelokupnom uzorku. Nalazi istraživanja upućuju na važnost razvoja emocionalne kompetentnosti djece i roditeljskog prihvaćanja u smanjenju dječjeg agresivnog ponašanja.

Ključne riječi: roditeljsko ponašanje; emocionalna kompetentnost; agresivnost

Uvod

Odnos roditelja prema djeci i kvaliteta njihove povezanosti s djecom utječu na emocionalnu i psihološku stabilnost djeteta, a roditeljsko prihvaćanje ili odbijanje snažno utječe na razvoj dječje osobnosti tijekom vremena. Značajan doprinos razumijevanju dimenzije roditeljstva dala je Teorija roditeljskog prihvaćanja-odbijanja (engl. Interpersonal Acceptance Rejection Theory – IPARTh, znana i kao PARTh teorija) Ronalda P. Rohnera (Rohner, 1998.). Teorija roditeljskog prihvaćanja-odbijanja je teorija koja pokušava predvidjeti i objasniti glavne uzroke, posljedice i korelate roditeljskog prihvaćanja i odbijanja s bihevioralnim, kognitivnim i emocionalnim razvojem djeteta te funkcioniranjem ličnosti odraslih.

Dimenzija topline roditeljstva, o kojoj se govori u sklopu te teorije, povezana je s kvalitetom afektivne veze između roditelja i djece, tj. s fizičkim i verbalnim ponašanjima koja roditelji koriste kao izraz svojih osjećaja. Roditeljska toplina je bipolarna dimenzija, pri čemu je jedan kraj dimenzije označen kao roditeljsko prihvaćanje, a odnosi se na toplinu, pažnju, brigu ili ljubav koju roditelji mogu osjećati i pokazivati

prema djeci. Drugi kraj dimenzije označen je kao roditeljsko odbijanje koje se odnosi na odsutnost ili značajan nedostatak osjećaja i ponašanja povezanih s prihvaćanjem uz prisutnost različitih psihički i fizički uvredljivih ponašanja i osjećaja (Rohner, Khaleque i Cournoyer, 2012.). Na osnovi toga Rohner opisuje dva tipa roditelja, prihvaćajuće i odbijajuće roditelje. Prvi tip čine roditelji koji prihvaćaju dijete, pokazuju mu fizičku (npr. grljenje, ljubljenje, tješjenje) i verbalnu (npr. pohvala, lijepe riječi o djetetu) ljubav. Drugi tip roditelja jesu oni koji dijete odbacuju i pokazuju neprijateljstvo i agresiju prema djetetu ili ga mogu zanemarivati i biti prema njemu indiferentni.

Toplina, neprijateljstvo i indiferentnost odnose se na interne psihološke osjećaje roditelja, što znači da roditelji za svoje dijete mogu osjećati toplinu ili biti hladni odnosno da mogu osjećati neprijateljstvo, ljutnju, razdražljivost i nestrpljivost. Isto tako, roditelji prema svojoj djeci mogu osjećati indiferentnost, ne brinuti se o njima ili imati smanjen osjećaj za djetetove fizičke i emocionalne potrebe (Rohner i sur., 2012.). Opsežna međukulturalna istraživanja otkrivaju da roditeljsko odbacivanje može biti prikazano i kao *nediferencirano odbijanje* koje se odnosi na uvjerenje pojedinca da se roditelji za njega ne brinu ili da ga ne vole, mada ne postoje jasni bihevioralni pokazatelji da ih roditelji zanemaruju ili da su prema njima agresivni (Rohner i sur., 2012.). Učinak prihvaćanja i odbijanja je različit, što upućuje na nužnost razlikovanja tih dvaju oblika interakcije (Demetriou i Christodoulides, 2006.; Klarin, 2002.; Khaleque i Rohner 2002.; Lila, Garcia i Gracia, 2007.; Rohner i sur. 2012.; Velki, 2012.). IPARTH teorija (znana i kao PARTh) pretpostavlja da odbačena djeca žele doprijeti do drugih, ali da nisu u stanju uspostaviti zadovoljavajuće odnose s drugom djecom te da se zato povlače u sebe (Demetriou i Christodoulides, 2006.). Djeca općenito imaju potrebu da ih roditelji vole i prihvaćaju i vrlo je važno da im oni tu potrebu zadovolje. Djeca iz takvih obitelji imaju dobro mišljenje o sebi, osjećaju se kompetentnima, imaju manje problema s neprijateljstvom i agresijom, imaju adekvatne emocionalne odgovore i emocionalno su stabilniji, manje su ovisna i pozitivnog su pogleda na svijet (Khaleque i Rohner, 2002.).

Novija istraživanja ističu da očevo i majčino ponašanje može različito utjecati na psihološku prilagodbu djece. Istraživanja koja uspoređuju očev i majčin utjecaj na djecu pokazuju da je očevo prihvaćanje povezano sa djetetovim socijalnim i akademskim kompetencijama, djetetovim mentalnim zdravljem, zlouporabom opojnih sredstava i poremećajem osobnosti kod djeteta (Rohner, 1998.). Majčino emocionalno prihvaćanje nužno je za skladan emocionalni razvoj, manji broj problema u ponašanju, bolju prilagodbu u školi i veće akademsko postignuće, a majčino odbacivanje uzrokuje niz poremećaja, npr. povlačenje u sebe i agresiju (Vulić-Prtorić, 2002.). Očevo je odbacivanje pak najviše povezano s različitim oblicima agresivnog,

delinkventnog (Keresteš, 2007.) i ovisničkog ponašanja, depresivnosti, anksioznosti i beznadnosti (Vulić-Prtorić, 2002.) te prilagodbom u školi i među vršnjacima (Klarin, 2002.). Djeca koja imaju kvalitetan odnos s roditeljima, osobito s majkom, imaju bliskije odnose s vršnjacima, što im pomaže pri reguliranju vlastitih emocija (Klarin, 2002.). Senzitivno majčinstvo, majčino odgovaranje na djetetove potrebe, njezina vedrina i emocionalna dostupnost razvit će kod djeteta sposobnost da upravlja svojim emocijama, da se umiruje i utješi kada je ljutito ili tužno, a ta se osobina, čini se, razvija u prvih nekoliko mjeseci života (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Rizični faktori za pojavu nasilja među djecom su loš roditeljski odnos s djetetom, slaba komunikacija između roditelja i djeteta, nepostavljanje granica te odsutnost nadzora kako, gdje i s kim dijete provodi vrijeme (Velki, 2012.). Intenzivno kažnjavanje i restriktivne odgojne mjere pokazali su se kao čimbenici rizika za agresivno ponašanje djece već u razdoblju ranog djetinjstva (Eron i sur., 1963.; Pettit, Dodge i Brown, 1988.). Rezultati istraživanja potvrđuju da osobe koje su u djetinjstvu bile kažnjavane u kasnijoj dobi manifestiraju agresiju prema vršnjacima, a da primjena tjelesnog kažnjavanja kao način sprječavanja dječje agresivnosti povećava agresivno ponašanje za čak 50% te da tjelesno kažnjavanje povećava problem dječje agresivnosti (Bilić, Buljan-Flander i Hrpka, 2012.).

Agresivno ponašanje među vršnjacima zaokupilo je pažnju mnogih stručnjaka, pa su istraživanjima nastojali utvrditi koji čimbenici pridonose toj pojavi, ali i koji čimbenici mogu smanjiti učestalost agresivnog ponašanja. Jedan od čimbenika koji smanjuje vjerojatnost pojave agresivnog ponašanja jest emocionalna inteligencija. Emocionalna inteligencija najčešće se definira kao sposobnost preciznog uočavanja, procjene i izražavanja emocija, sposobnost razumijevanja emocija i emocionalnih spoznaja te sposobnost regulacije emocija (Krulić i Velki, 2014.). Na temelju nalaza o razvojnim i socijalizacijskim efektima na emocionalnu inteligenciju, među stručnjacima iz ovog područja vlada uvjerenje da se emocionalna inteligencija može uvježbati i unaprijediti u različitim društvenim kontekstima. Zbog te specifične pretpostavke da se emocionalna inteligencija, za razliku od kvocijenta inteligencije, može razviti, mnogi autori umjesto termina inteligencija pribjegavaju drugim terminima kad govore o zapravo istom sklopu vještina i sposobnosti pa se tako u literaturi sreću pojmovi poput emocionalnog kvocijenta, emocionalne pismenosti, emocionalne kompetentnosti (Munjas-Samarin i Takšić, 2009.). Mi ćemo se u ovom radu služiti pojmom emocionalne kompetentnosti zbog istoimenog naziva mjernog instrumenta koji smo koristile u istraživanju.

Svijest o svojim i tuđim emocijama te sposobnost emocionalne regulacije ključne su vještine dječje emocionalne kompetentnosti, a emocionalno kompetentna djeca upravljaju svojim postupcima, mislima i osjećajima na prilagođen način (Halber-

stadt, Denham i Dusmore, 2001.). Pokazatelji djetetovog dobrog emocionalnog stanja su sposobnost kontrole širokog spektra emocionalnih doživljaja i prikladne reakcije u tim emocionalnim situacijama. Djeca koja su ovladala svojim emocionalnim doživljajima smatraju se emocionalno kompetentnima (Brajša-Žganec, 2003.). Istraživanja emocionalne kompetentnosti uključuju istraživanja razumijevanja i uočavanja emocija, izražavanja i imenovanja emocija kao i regulacije i upravljanja emocijama.

Emocionalna regulacija omogućava osobi uskladiti izražavanje vlastitih emocija sa zahtjevima okoline, zaštititi se od neugodnih emocija i usmjeriti ih tako da ne ometaju njezino funkcioniranje te je zasigurno važna komponenta uspješne emocionalne prilagodbe djece (Macuka, 2012.). Ona uključuje upravljanje negativnim emocijama i emocionalnim reakcijama, analizu uzroka emocije, izbor reakcije kao i sposobnost da se odgodi zadovoljenje neke želje ili potrebe te stoga određuje vanjsko ponašanje pojedinca i unutarnji dobar osjećaj (Macuka, 2012.).

Obiteljska interakcija ima snažnu ulogu u učenju i razvoju sposobnosti regulacije i upravljanja emocijama jer roditelji od ranog djetinjstva, djecu usmjeravaju koje emocije, kako i u kojoj mjeri izražavati. Sposobnost regulacije emocija razvija se u ranom djetinjstvu iz interakcije s članovima obitelji, odnosno s primarnim skrbnicima i iz dječjeg prirodnog temperamenta (Brajša-Žganec, 2003.).

Roditelji koji nisu usklađeni s djetetovim emocionalnim potrebama i na njih ne odgovaraju na primjeren način, dijete ostavljaju u stanju visoke uznemirenosti. Bez nužne vanjske pomoći da se smiri, dijete je prepušteno samo sebi, odnosno prepušteno je vlastitom, nezrelom repertoaru suočavanja sa stresom, što može uključivati ispade bijesa, agresivnosti ili neka druga socijalno neprimjerena ponašanja (Bilić, Buljan-Flander i Hrpka, 2012.). Razumijevanje koje će emocije izazvati određene situacije i kakav je način iskazivanja emocija dopušten i primjeren za određenu situaciju u određenoj kulturi pomaže djetetovoj boljoj socijalnoj prilagodbi. Sve te spoznaje dijete stječe tako što uči imenovati emocije i emocionalne reakcije. Istraživanja su pokazala da trogodišnjaci, koji su imali dovoljno prilika razgovarati o osjećajima s majkom, poslije, kao šestogodišnjaci, uspješnije prepoznaju emocije odraslih osoba (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Sposobnost prepoznavanja i razumijevanja emocionalnih stanja drugih ljudi pomaže pojedincima razumjeti različite socijalne situacije i omogućuje im da se prilagođeno ponašaju u skladu s određenom socijalnom situacijom (Brajša-Žganec i Slunjski, 2006.). Mnogi čimbenici utječu na to kako će dijete izražavati emocije, uključujući urođene razlike poput temperamenta te iskustveni faktor, kao što je socijalizacija (Eisenberg, Cumberland i Spinrad, 1998.). Teoretičari se slažu da se dječaci i djevojčice odgajaju tako da usvoje različite, kulturalno uvjetovane spolne uloge u području emocionalnosti (Chaplin, Cole i Zahn-Waxler, 2005.).

Roditelji potiču izražavanje određenih emocija nagrađivanjem, a izražavanje drugih nastoje spriječiti ignoriranjem u skladu s djetetovom dobi (nisi mala beba), u skladu s običajima i normama kulture u kojoj žive (dečki ne plaču) te u skladu s osobnim odgojnim ciljevima. Djeca majki koje pokazuju pozitivne emocije emocionalno su kompetentnija i sklonija izražavati pozitivne, a ne negativne emocije (Denham, Mitchell-Copeland, Strandberg, Auerbach i Blair, 1997.).

Neka su djeca vještija od druge djece u razumijevanju, izražavanju i reagiranju na emocije što rezultira boljim socijalnim interakcijama (Denham i sur., 1997.). Djeca sa slabo razvijenom emocionalnom kompetencijom i manjkom socijalnih vještina imaju puno poteškoća u stvaranju vršnjačkih veza. Kako bi se dijete razvilo u emocionalno i društveno prilagođenu osobu moraju biti zadovoljeni minimalni uvjeti, a to je uspostavljanje najprije sigurne, a zatim tople i pozitivne emocionalne veza sa skrbnikom. Dijete mora imati prilike za učenje primjerenog izražavanja emocija, prilike za stjecanje emocionalnog znanja, tj. prepoznavanja, razumijevanja i imenovanja vlastitih i tuđih emocija te prilike za učenje empatije i reagiranje prosocijalnim ponašanjem, osobito u prvoj godini života (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Problemi u emocionalnosti djeteta mogu nastati zbog nedostatka roditeljske podrške, odsutnosti pozitivnih emocija, krute discipline, psihološke kontrole djetetova ponašanja te nedosljednosti u odgojnim metodama (Calkins, Smith, Gill i Johnson, 1998.).

Goleman (2010.) smatra da je nedovoljna razvijenost emocionalne kompetencije glavni čimbenik pojavnosti agresivnog ponašanja u školama i društvu općenito. Myer, Salovey i Caruso (2004.) utvrdili su na temelju rezultata niza istraživanja kako se pojavljuje jedinstven obrazac odnosa nasilnog ponašanja i emocionalne inteligencije, što je viša razina emocionalnosti, manje je nasilnog ponašanja i drugih ponašajnih problema. Utvrđeno je da su djeca i rani adolescenti s boljim vještinama regulacije emocija socijalno kompetentniji te da imaju kvalitetnije odnose s vršnjacima (Eisenberg, Cumberland i Spinrad, 1998.). Niska razina emocionalne inteligencije predviđa međusobne konflikte, a adolescenti s nižom razinom emocionalne inteligencije procijenjeni su agresivnijim i iskazuju konfliktnija ponašanja od vršnjaka s višom razinom emocionalne inteligencije (Myer i sur., 2004.). Kako se emocionalna kompetentnost sastoji od nekoliko različitih sposobnosti, dosadašnja su istraživanja pokazala najznačajniju povezanost vršnjačke agresije sa sposobnošću regulacije emocija te sposobnošću prepoznavanja i razumijevanja osjećaja (Krulić i Velki, 2014; Mayer i sur., 2004; Vučenović, Takšić i Hajncl, 2014.).

Agresivno ponašanje općenito se definira kao društveno neprihvatljivo ponašanje s namjerom nanošenja štete drugoj osobi ili objektu. Essau i Conradt (2006.) navode kako agresivno ponašanje obuhvaća tjelesne obračune, destruktivnost, neposluš, prkosno ponašanje, prijetnje drugima i ometanje nastave u školi. U istraživa-

njima dječje prilagodbe navodi se kako ona proizlazi iz dinamične međuigre osobnih i okolnih rizičnih i zaštitnih faktora (Macuka i Smojver-Ažić, 2012.). Razdoblje adolescencije karakterizira povećan rizik za teškoće u prilagodbi zbog intenzivnih promjena u različitim aspektima funkcioniranja (Kerešteš, 2006.).

Agresivno ponašanje kod djece se može uočiti već krajem prve godine života kada je najprisutnija instrumentalna agresivnost čija je posljedica oduzimanje igračaka drugoj djeci (Berk, 2008.). U prvim godinama života razvijaju se kognitivni i emocionalni procesi kada djeca počinju uviđati uzročno-posljedične veze između svojih reakcija i ponašanja okoline te se uče smislenom korištenju svog ponašanja, odnosno na taj način uče i agresivno ponašanje (Berk, 2008.). S polaskom u školu može se uočiti uglavnom tjelesna agresivnost, koja se s vremenom smanjuje, a zamjenjuju je sve izraženija verbalna i indirektna agresivnost (Velki i Kuterovac-Jagodić, 2014.). Tijekom razvoja u mladu osobu smanjuje se broja otvorenih oblika agresivnosti, a istodobno raste broj oblika prikrivene agresivnosti, antisocijalnog i delikventnog ponašanja (Essau i Conradt, 2006.).

Niz longitudinalnih istraživanja utvrdilo je da je agresivno ponašanje izrazito stabilna osobina koja se formira prilično rano u životu te da je za razliku od drugih obrazaca ponašanja agresivnost postojanija u vremenu (Essau i Conradt, 2006.). Takvu stabilnost agresivnosti neki autori uspoređuju sa stabilnošću inteligencije (Essau i Conradt, 2006.). Uzmemo li u obzir da razvoj i učenje u ranoj dobi nisu dovršeni, može se reći da je stabilnost agresivnosti većinom određena genetskim faktorima (Brajša-Žganec, 2003.). Iako je doprinos naslijeđa u agresivnom ponašanju značajan, ono nije isključivo određeno naslijeđem. Tijekom odgoja, učenjem po modelu, usvajaju se agresivne sheme ponašanja koje se obično manifestiraju u određenoj situaciji te se uči konkretno izvođenje agresivne reakcije. Roditelji su model za razvoj dječjeg agresivnog ponašanja, pa tako rani razvoj problematičnog ponašanja počinje neučinkovitim odgojnim postupcima, koji dovode do poremećaja socijalnog ponašanja u djetinjstvu. Agresivna djeca manifestiraju kognitivne distorzije i pogrešne interpretacije u socijalnim interakcijama, a u nejasnim i dvosmislenim situacijama sklona su problematičnim postupcima (Essau i Conradt, 2006.). Često je njihov doživljaj opasnosti veći od realnosti situacije zbog čega reagiraju obrambeno-agresivno, a rezultat je toga da često napadaju iako nisu izazvana te zaključuju da agresija funkcionira kao način kontrole drugih.

Osim utjecaja roditelja, u razdoblju adolescencije dolazi do velikog utjecaja vršnjaka jer se adolescenti sve više odvajaju od roditelja i obitelji te teže uspostavljanju samostalnosti i slobode. U tom procesu mlade osobe više slobodnog vremena provode u različitim aktivnostima s vršnjacima, bez nadzora odraslih, što stvara više prilika za rizična ponašanja među mladima. Adolescenti teže vladaju svojim emo-

cionalnim stanjima pa često reagiraju impulzivno, a ponekad njihove reakcije mogu biti vrlo agresivne. Brojna istraživanja potvrđuju da je za dječake karakteristično da znatno češće koriste direktne oblike agresije, dok su kod djevojčica češće prisutne indirektna i relacijska agresija, no rezultati istraživanja nisu konzistentni (Brajša-Žganec, Kotrla-Topić i Raboteg-Šarić, 2009.; Vulić-Prtorić i Cifrek-Kolarić, 2011.)

Posljednjih nekoliko godina agresivno ponašanje postaje sve veći problem, kako u svijetu tako i kod nas. Posebno se ističe problem agresivnosti u dječjoj dobi jer je ona povezana s maloljetničkom delinkvencijom i kriminalitetom u odrasloj dobi, školskim neuspjehom i preranim napuštanjem školovanja, nezaposlenošću, zlouporabom droga, nasiljem u partnerskim i obiteljskim vezama te drugim nepovoljnim razvojnim ishodima (Keresteš, 2006.). Odnos između roditelja i djeteta temelj je za uspješnu socijalizaciju djeteta i razvoj zdrave ličnosti, zbog toga su istraživanja koja istražuju povezanost roditeljskog ponašanja s dječjom prilagodbom, kao i ulogu roditelja u razvoju dječjih problema, iznimno važna. Kako je obiteljsko okruženje glavni socijalizacijski čimbenik, a roditeljski postupci značajni prediktori brojnih razvojnih ishoda, provedenim istraživanjem željele smo ispitati u kakvom su odnosu roditeljsko ponašanje majke i oca i agresivno ponašanje djeteta.

Osim obiteljskih čimbenika, i individualne karakteristike adolescenata povezane su sa sposobnosti suočavanja s razvojnim problemima. Emocionalna kompetencija djece zauzima važno mjesto u prilagodbi i funkcioniranju u razdoblju intenzivnog razvoja kao što je rana adolescencija, kada je i emocionalna osjetljivost povećana. Pojedinci koji ne razviju strategije prihvatljivog upravljanja emocijama pod povećanim su rizikom za razvoj problema. Stoga je cilj istraživanja bio ispitati ulogu emocionalne kompetentnosti djeteta te dječje percepcije majčina i očeva roditeljskog ponašanja u objašnjenju agresivnog ponašanja. U skladu s ciljem problemi istraživanja su: 1. Ispitati razliku u percepciji roditeljskog ponašanja majke i oca (prihvaćanje, zanemarivanje, agresivnost i nediferencirano odbijanje), mjerama emocionalne kompetentnosti i agresivnosti s obzirom na djetetov spol. Očekuje se da će dječaci percipirati veće odbacivanje od strane oba roditelja i da će postići više rezultate na skali agresivnost, a da će djevojčica percipirati veće prihvaćanje i postići više rezultate na skali emocionalne kompetentnosti od dječaka. 2. Ispitati međusobni odnos percepcije roditeljskog ponašanja majke i oca (prihvaćanje, zanemarivanje, agresivnost i nediferencirano odbijanje), mjera emocionalne kompetentnosti i agresivnosti djece. Očekuje se statistički značajna negativna povezanost između percepcije prihvaćanja od strane oba roditelja, emocionalne kompetentnosti djece i njihove agresivnosti te se očekuje statistički značajna pozitivna povezanost s agresijom, zanemarivanjem i odbacivanjem od strane oba roditelja i agresivnim ponašanjem djece. 3. Utvrditi doprinos mjera emocionalne kompetentnosti i percepcije roditeljskog ponašanja

majke i oca (prihvatanje, zanemarivanje, agresivnost i nediferencirano odbijanje) u objašnjenju agresivnosti djece. Očekuje se da će emocionalna kompetencija djece i roditeljsko ponašanje majke i oca imati značajan doprinos u objašnjenju agresivnosti kod djece.

Metoda

Sudionici istraživanja

U istraživanju je sudjelovalo 211 učenika petih i šestih razreda triju osnovnih škola na području grada Zagreba. Prosječna dob sudionika bila je 12 godina. Konačan uzorak na kojem je provedena obrada podataka sačinjavao je 203 sudionika, od toga 92 dječaka (45,3%) i 111 djevojčica (54,7%). Iz obrade su izostavljeni rezultati osam sudionika zbog nepotpunih odgovora.

Mjerni instrumenti

Upitnik roditeljskog prihvaćanja odbijanja – verzija za djecu (*Parental Acceptance – Rejection Questionnaire – Child Version*, PARQ; Rohner, 2005.) instrument je samoprocjene konstruiran za mjerenje individualne percepcije roditeljskog prihvaćanja i odbijanja. U ovom istraživanju korištena je skraćena verzija originalnog upitnika koja sadrži 24 čestice i to dvije paralelne forme od kojih se jedna odnosi na procjenu majke, a druga na procjenu oca. Svaka čestica upitnika sadrži određeni opis ponašanja majke, odnosno oca, koje je usmjereno prema sudioniku. Upitnik se sastoji od četiri subskale koje mjere različite dimenzije roditeljskog ponašanja: subskala roditeljske topline/prihvaćanja, subskala agresivnosti/neprijateljstva, subskala roditeljske indiferentnosti/zanemarivanja i subskala roditeljskog nediferenciranog odbijanja. Zadatak sudionika je da na skali Likertovog tipa izabere jedan od predloženih odgovora (1=gotovo nikada točno, 2=rijetko točno, 3=ponekad točno, 4=gotovo uvijek točno) za svaku tvrdnju ovisno o tome u kojoj mjeri smatra da navedeno ponašanje odgovara ponašanju njegove majke i oca. Viši rezultat na subskali topline i prihvaćanja, označava veću percipiranu toplinu i prihvaćanje od majke i oca, a veći rezultat na subsklama agresivnosti/neprijateljstva, indiferentnosti/zanemarivanja i nediferenciranog odbijanja označava veću agresivnost, zanemarivanje i nediferencirano odbijanje od strane majke i oca. Pouzdanost Cronbachov α za skalu PARQ – verzija za oca kreće se u rasponu od $\alpha=,61$ za Skalu nediferenciranog odbijanja, $\alpha=,70$ za Skalu indiferentnosti i zanemarivanja, $\alpha=,75$ za Skalu agresivnosti i neprijateljstva do $\alpha=,79$ za Skalu topline i prihvaćanja. Dok se pouzdanost Cronbachov α za skalu PARQ – verzija za majku kreće u rasponu od $\alpha=,70$ za Skalu

nediferenciranog odbijanja, $\alpha=,71$ za Skalu indiferentnosti i zanemarivanja, $\alpha=,78$ za Skalu agresivnosti i neprijateljstva do $\alpha=,80$ za Skalu topline i prihvaćanja.

Upitnik emocionalne kompetentnosti (UEK-45, Takšić, 2002.) primijenjen u ovom istraživanju skraćena je verzija Upitnika emocionalne inteligencije istog autora, a nastao je na temelju modela Mayera i Saloveya (1997). Sadrži tri subskale: sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija (UR), sposobnost izražavanja i imenovanja emocija (II) i sposobnost regulacije i upravljanja emocijama (RU). Zadatak ispitanika prilikom ispunjavanja upitnika tipa papir-olovka bio je procijeniti koliko se pojedina tvrdnja sadržana u upitniku odnosi na njega odgovarajući na skali Likertova tipa od 1 (uopće NE) do 5 (u potpunosti DA). Rezultati se formiraju po subskalama zbrajanjem procjena na odgovarajućim tvrdnjama, a veći rezultat na pojedinoj subskali upućuje na veću mjerenu sposobnost. Pouzdanost Cronbachov α za Skalu regulacija i upravljanje emocijama iznosi 0,78, za Skalu izražavanje i imenovanje emocija pouzdanost Cronbachov α iznosi 0,81, a za Skalu uočavanje i razumijevanje emocija pouzdanost Cronbachov α iznosi 0,82.

Skala agresivnosti za djecu i adolescente (SNOP, Vulić-Prtorić i Bartolić, 2006.) namijenjena je procjeni 3 osnovna modela ponašanja: model negativističkog, neprijateljskog i prkosnog ponašanja koji je karakteriziran slijedećim oblicima ponašanja: sklonost ispadima bijesa, svađanje s odraslima, aktivno suprotstavljanje ili odbijanje pokoravanja zahtjevima i pravilima odraslih, namjerno činjenje onoga što će drugima smetati, okrivljavanje drugih za vlastite pogreške ili loše ponašanje, brzo uzrujavanje i osjetljivost na postupke drugih, ljutnja i srdžba, zloba i osvetoljubivost. Obično se razlikuju 4 skupine takvih ponašanja: agresivno ophođenje koje uzrokuje ili prijeti uzrokovati štetu drugim ljudima ili životinjama; neagresivno ponašanje koje uzrokuje gubitak ili oštećenje imovine; prijevara ili krađa te ozbiljno kršenje pravila. Skala SNOP sastoji se od 40 čestica podijeljenih u 4 subskale: prkošenje i suprotstavljanje, poremećaj ophođenja, žrtva nasilja i počinitelj nasilja. Ispitanici bilježe svoje odgovore na pripadajućoj ljestvici od 5 stupnjeva procjenjujući koliko se ponašanje opisano u tvrdnji često javilo u posljednjih 6 mjeseci: 1= nikada, 2= rijetko, 3= ponekad, 4= često, 5= vrlo često. Rezultati se formiraju po subskalama zbrajanjem procjena na odgovarajućim tvrdnjama. Ukupan rezultat ispitanika zbroj je rezultata na sve četiri subskale, a veći ukupan rezultat ukazuje na veće agresivno ponašanje. Pouzdanost za cijelu skalu SNOP od 40 čestica iznosi (Cronbach $\alpha=,81$).

Postupak istraživanja

Istraživanje je provedeno u tri osnovne škole na području grada Zagreba. Prije provedbe ispitivanja dobile smo od autora pojedinog upitnika suglasnost za korištenje njihovih upitnika. Uvodno je ravnateljima škole objašnjen cilj i postupak istraživanja te je dobivena njihova suglasnost za provedbu istraživanja u školi. Nakon toga, u suradnji sa školskom pedagoginjom ili psihologinjom i učiteljima predmetne nastave, učenicima su podijeljeni obrasci namijenjeni roditeljima, a u kojima je roditeljima ukratko objašnjen cilj i način istraživanja te je zatražena njihova pisana suglasnost da njihovo dijete smije sudjelovati u istraživanju. Nakon dobivene roditeljske suglasnosti upitnici su primijenjeni grupno u svakom razredu, u sklopu redovne nastave. Popunjavanje upitnika trajalo je jedan školski sat.

Rezultati i rasprava

Razlike u percipiranom roditeljskom ponašanju, emocionalnoj kompetentnosti te agresivnosti s obzirom na spol

S ciljem provjere razlika između dječaka i djevojčica s obzirom na percipirano roditeljsko ponašanje, emocionalnu kompetentnost i agresivnost provele smo jednosmjerne analize varijance (ANOVA).

Rezultati prikazani u Tablici 1. pokazuju da se djevojčice i dječaci ne razlikuju statistički značajno na većini primijenjenih skala. Statistički značajna razlika između dječaka i djevojčica pokazala se jedino na skali nediferenciranog odbijanja od strane majke, gdje su dječaci percipirali veće nediferencirano odbijanje od djevojčica ($F_{(1,201)}=4,03$, $p<,05$, $M_{\text{dječaci}}=5,00$, $M_{\text{djevojčice}}=4,49$). Iz tog razloga su se sve daljnje analize provodile zajedno za djevojčice i dječake.

Međusobna povezanost prediktora i kriterija

U Tablici 2. prikazane su veličine povezanosti varijabli roditeljskog ponašanja majke i oca, emocionalne kompetentnosti i agresivnosti kod djece. Izračunali smo Pearsonove koeficijente korelacije za sve ispitivane varijable.

Iz tablice interkorelacija (Tablica 2.) može se vidjeti da je očevo prihvaćanje statistički značajno negativno povezano s agresivnošću djece ($r=-,26$, $p<,01$), kao i majčino ($r=-,23$, $p<,01$), što znači da ona djeca koja percipiraju veće prihvaćanje od oca i majke pokazuju manje agresivnog ponašanja. Nadalje, očevo zanemarivanje ($r=,38$, $p<,01$), agresija ($r=,42$, $p<,01$) i nediferencirano odbijanje ($r=,37$, $p<,01$) statistički su značajno pozitivno povezani s ukupnom agresivnošću djece. Majčino zanemarivanje ($r=,32$, $p<,01$), agresija ($r=,32$, $p<,01$) i nediferencirano odbijanje ($r=,32$, $p<,01$)

Tablica 1. Rezultati jednosmjerne analize varijance za ukupnu agresivnost, percipirano ponašanje oca i majke i emocionalnu kompetentnost između dječaka i djevojčica

		M (sd) dječaci	M (sd) djevojčice	F (1, 201)	p
SNOP	Agresivnost	65,35 (22,46)	60,75 (20,30)	2,34	,13
	Prihvaćanje i toplina	28,79 (3,60)	28,55 (4,00)	0,19	,66
PARQ – Otac	Agresivnost i neprijateljstvo	7,59 (2,50)	7,33 (2,64)	0,49	,49
	Indiferentnost i zanemarivanje	8,67 (3,01)	8,24 (2,90)	1,07	,30
	Nediferencirano odbijanje	4,84 (1,73)	4,63 (1,63)	0,76	,38
	Prihvaćanje i toplina	29,40 (4,05)	29,82 (3,61)	0,60	,44
PARQ – Majka	Agresivnost i neprijateljstvo	7,51 (2,63)	7,06 (2,35)	1,63	,20
	Indiferentnost i zanemarivanje	7,85 (2,98)	7,69 (2,74)	0,14	,70
	Nediferencirano odbijanje	5,00 (2,13)	4,49 (1,50)	4,03	,05
	Razumijevanje i uočavanje emocija	56,84 (10,35)	57,30 (8,99)	0,12	,74
UEK-45	Izražavanje i imenovanje emocija	50,83 (9,24)	48,69 (8,75)	2,83	,09
	Regulacija i upravljanje emocijama	65,05 (8,91)	64,44 (7,48)	0,28	,59

također su statistički značajno pozitivno povezani s ukupnom agresivnošću djece. Drugim riječima, djeca koja percipiraju majku i oca kao zanemarujuće, agresivne i odbijajuće iskazivat će više agresije u ponašanju.

Od svih mjera emocionalne kompetentnosti, jedino se mjera emocionalne regulacije i kontrole pokazala statistički značajno negativno povezana ($r=-,21$, $p<,01$) s ukupnom agresivnošću djece. Drugim riječima, djeca koja iskazuju veću regulaciju i kontrolu emocija iskazivat će manje agresivnog ponašanja. Razumijevanje i uočavanje emocija pokazalo se statistički značajno pozitivno povezano samo s očevim prihvaćanjem ($r=,21$, $p<,01$). Odnosno, djeca koja percipiraju očevu prihvaćanje imat će veće razumijevanje i uočavanje emocija. Nadalje, izražavanje i imenovanje emocija je statistički značajno pozitivno povezano s očevim prihvaćanjem ($r=,32$, $p<,01$) i majčinim prihvaćanjem ($r=,20$, $p<,01$), odnosno djeca koja percipiraju prihvaćanje

Tablica 2. Rezultati korelacijske analize ispitivanih varijabli

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1. Otac prihvaćanje	1	-,65	-,55	-,46	,54	-,44	-,35	-,26	,21	,32	,46	-,26
2. Otac zanemarivanje	1	,63	,55	,43	,43	,49	,43	,28	-,13	-,19	-,27	,38
3. Otac agresivnost	1	,66	,64	,64	,48	,48	,43	,43	-,02	-,07	-,14	,42
4. Otac odbijanje	1	-,33	,38	,41	,40	-,02	-,07	-,09	-,09	-,09	-,09	,37
5. Majka prihvaćanje	1	-,77	-,65	-,62	,13	,20	,32	-,23	-,23	-,23	-,23	-,23
6. Majka zanemarivanje	1	,78	-,71	-,11	-,17	-,21	-,21	-,21	-,21	-,21	-,21	-,21
7. Majka agresivnost	1	,73	,01	-,03	-,14	-,14	-,14	-,14	-,14	-,14	-,14	-,14
8. Majka odbijanje	1	-,01	-,07	-,10	-,10	-,10	-,10	-,10	-,10	-,10	-,10	-,10
9. Razumijevanje i uočavanje emocija	1	,54	,51	-,01	-,01	-,01	-,01	-,01	-,01	-,01	-,01	-,01
10. Izražavanje i imenovanje emocija	1	,53	-,05	-,05	-,05	-,05	-,05	-,05	-,05	-,05	-,05	-,05
11. Regulacija i upravljanje emocijama	1	-,21	-,21	-,21	-,21	-,21	-,21	-,21	-,21	-,21	-,21	-,21
12. Agresivnost	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Napomena: Zatamnjeni koeficijenti korelacije značajni su na razini od 0,01

od oba roditelja bolje će izražavati i imenovati emocije. Izražavanje i imenovanje emocija statistički značajno negativno povezano je s očevim zanemarivanjem ($r=-,19$, $p<,01$) i majčnim zanemarivanjem ($r=-,17$, $p<,01$). Drugim riječima djeca koja percipiraju veće zanemarivanje od oba roditelja slabije će izražavati i imenovati emocije. Mjera emocionalna regulacija i kontrola statistički je značajno pozitivno povezano s očevim prihvaćanjem ($r=,46$, $p<,05$) i majčnim prihvaćanjem ($r=,32$, $p<,01$), što znači da djeca koja percipiraju očevo i majčino prihvaćanje imaju bolju regulaciju i upravljanje emocijama. Emocionalna regulacija i upravljanje statistički je značajno negativno povezana s očevim zanemarivanjem ($r=-,27$, $p<,01$), majčnim zanemarivanjem ($r=-,21$, $p<,01$) i majčinom agresijom ($r=-,14$, $p<,01$). Drugim riječima, dijete će iskazivati slabiju regulaciju i upravljanje emocijama ako oba roditelja iskazuju zanemarivanje i, u ovom slučaju, majka agresivnost prema djetetu.

Kako bismo odgovorile na pitanje doprinose li i u kojoj mjeri emocionalna kompetentnost i ponašanje oca i majke objašnjenju agresivnosti provele smo hijerarhijsku regresijsku analizu. Hijerarhijska regresijska analiza omogućava nam provjeru jedinstvenog doprinosa ispitanih varijabli pri objašnjavanju varijance kriterija. U hijerarhijskoj regresijskoj analizi može se vidjeti kako se doprinos pojedinih prediktora mijenja kada ih u analizu uključujemo jedan po jedan.

U prvom koraku unijele smo individualne karakteristike djeteta (regulacija i upravljanje emocijama). Regulacija i upravljanje emocijama je jedina mjera emocionalne kompetentnosti koja je pokazala značajnu povezanost s kriterijem.

Drugi blok čine varijable roditeljskog ponašanja majke (prihvaćanje, zanemarivanje, agresivnost i odbijanje), a treći blok varijable roditeljskog ponašanja očeva (prihvaćanje, zanemarivanje, agresivnost i odbijanje). Razlog zašto smo prvo unijele roditeljsko ponašanje majki jest taj što majke provode više vremena s djecom i više su uključene u svakodnevne školske i izvanškolske aktivnosti djece te se može pretpostaviti da će njihovo ponašanje više utjecati na razvojne ishode djece. Također nas je zanimalo koliko će roditeljsko ponašanje očeva pridonijeti objašnjenju agresivnosti nakon kontrole majčina utjecaja.

U Tablici 3. prikazani su rezultati hijerarhijske regresijske analize za dječje agresivno ponašanje kao kriterijska varijabla te regulacija i upravljanje emocijama, te majčino i očevo ponašanje kao zasebni blokovi prediktorskih varijabli. U prvom bloku unijele smo varijablu regulacija i upravljanje emocijama koja značajno pridonosi objašnjenju varijance dječjeg agresivnog ponašanja od 4,3% ($DR^2=,043$). Neka istraživanja pokazuju da djeca koja iskazuju visok stupanj agresivnog ponašanja imaju teškoća u regulaciji svojih emocija, dok ona s razvijenom emocionalnom regulacijom pribjegavaju mirnijem rješavanju sukoba i izbjegavanju izražavanja agresije.

Tablica 3. Rezultati hijerarhijske regresijske analize
(kriterijska varijabla: agresivnost)

PREDIKTORI		AGRESIVNOST
		β
UEK-45	1. Korak	-,208**
	Regulacija i upravljanje emocijama	
	R	,208
	R ²	,043
	F(1, 200)	9,060*
PARQ – MAJKA	2. Korak	
	Prihvaćanje	,157
	Zanemarivanje	,161
	Agresivnost	,141
	Nediferencirano odbijanje	,182
	ΔR^2	,114**
ΔF^2	6,625*	
PARQ – OTAC	3. Korak	
	Prihvaćanje	,151
	Zanemarivanje	,178
	Agresivnost	,249**
	Nediferencirano odbijanje	,111
	ΔR^2	,096*
	ΔF^2	6,161*
	Konačna regr. jed.	
	R	,503
	R ²	,253
F(9,192)	7,231**	
	Regulacija i upravljanje emocijama	-,182**
MAJKA	Prihvaćanje	,064
	Zanemarivanje	,085
	Agresivnost	-,089
	Nediferencirano odbijanje	,184
	OTAC	Prihvaćanje
Zanemarivanje		,178
Agresivnost		,249**
Nediferencirano odbijanje		,111

Napomena: * $p < ,05$; ** $p < ,01$

Nakon kontrole varijable regulacija i upravljanje emocijama, drugi blok varijabli činile su varijable dječjih procjena majčinog roditeljskog ponašanja koje značajno povećavaju proporciju objašnjene varijance agresivnog ponašanja. Varijable majčina roditeljskog ponašanja značajno pridonose objašnjenju varijance dječjeg agresivnog ponašanja od dodatnih 11,4% ($DR^2=,114$). Pritom nije utvrđen značajan doprinos niti jedne od varijabli majčina roditeljskog ponašanja. Nakon kontrole varijabli majčina roditeljskog ponašanja, treći blok čine varijable dječjih procjena očeva roditeljskog ponašanja koje također značajno pridonose objašnjenju varijance dječjeg agresivnog ponašanja, a postotak objašnjene varijance dječjeg agresivnog ponašanja povećao se za 9,6% ($DR^2=,096$). Pritom je utvrđen značajan samostalan doprinos varijable očeva agresivnog ponašanja ($\beta=,249$, $p<,05$), što znači da djeca koja procjenjuju svoje očeve agresivnijima iskazuju više agresivnog ponašanja.

Završna regresijska jednadžba pokazuje da je ovim skupom prediktorskih varijabli (regulacija i kontrola emocija, roditeljsko ponašanje majke i roditeljsko ponašanje oca) moguće objasniti 25,3% dječjeg agresivnog ponašanja.

Rasprava

Glavni problem istraživanja bio je ispitati doprinose dječjih procjena roditeljskog ponašanja zasebno zamajku i oca te mjera emocionalne kompetentnosti djeteta u objašnjenju agresivnog ponašanja djeteta. Prije analize glavnog problema željeli smo ispitati postoje li spolne razlike u percepciji roditeljskog ponašanja oca i majke, emocionalnoj kompetentnosti i iskazivanju agresivnog ponašanja.

Suprotno očekivanjima, rezultati našeg istraživanja ne potvrđuju postojanje spolnih razlika u navedenim varijablama. Rezultati dosadašnjih istraživanja nisu potpuno konzistentni, iako se uglavnom ističe zaključak da su dječaci agresivniji od djevojčica (Buljan-Flander, Durman Marijanović i Čorić Špoljar, 2007.; Essau i Conradt, 2006.; Keresteš, 2004; 2007.; Vulić-Prtorić i Cifrek Kolarić, 2011.), a neka istraživanja nisu dobila rezultate koji potvrđuju veću agresivnost kod dječaka (Keresteš, 2002.; Klarin i Matešić, 2014.; Rajhvajana Bulat i Ajduković, 2012.). Razlog nekonzistentnosti rezultata može ležati u metodološkim karakteristikama istraživanja ili metoda prikupljanja podataka može rezultirati različitim spolnim razlikama u agresivnom ponašanju ili razlog može biti način na koji su postavljena pitanja o agresivnom ponašanju. Card, Stucky, Sawalani i Little (2008) u svojem metaanalitičkom istraživanju pokazuju kako razlike mogu biti vezane uz izvor podataka. Kada se za procjenu izravne agresivnosti koriste izvještaji same djece i roditelja, tada se nalaze manje spolne razlike nego kada se koriste procjene vršnjaka. Nasilno ponašanje dječaka i djevojčica može biti jednake učestalosti, no imati različite korijene. Velki

(2012.) je utvrdila da su za agresivno ponašanje prema vršnjacima za dječake važniji prediktori roditeljski odgojni postupci, a za djevojčice osjećaj roditeljske brige i prihvaćenosti od strane roditelja i vršnjaka. Neki autori podjednaku manifestaciju agresivnog ponašanja kod dječaka i djevojčica pripisuju rastućem trendu eksternaliziranih problema kao što su konzumacija alkohola i droga i delikventno ponašanje (Klarin i Đerđa, 2014.), no moguće je i da su djevojčice danas spremnije iskrenije govoriti o svojim eksternaliziranim ponašanjima. Postoji mogućnost da bismo dobile rezultate u skladu s očekivanjima da smo se koristile procjenama vršnjaka jer djetetovo agresivno ponašanje u najvećoj se mjeri događa upravo u interakciji s vršnjacima (Keresteš, 2006.). Statistički značajnu razliku između dječaka i djevojčica u emocionalnoj kompetentnosti nismo dobile, što također nije u skladu s našim očekivanjima. Istraživanja pokazuju da u emocionalnoj kompetentnosti postoje spolne razlike te da žene obično postižu bolje rezultate nego muškarci (Macuka, 2012.). No, neka prijašnja istraživanja također nisu potvrdila spolne razlike u emocionalnoj kompetentnosti (Macuka, 2012.; Takšić i sur., 2006.; 2009.). Rezultati istraživanja emocionalne kompetentnosti nisu konzistentni, a razlog može ležati u različitoj operacionalizaciji konstrukta emocionalne kompetentnosti te različitim mjerama koje su autori koristili u svojim istraživanjima. Moguće je i da su sudionici davali socijalno poželjne odgovore ili da imaju poteškoće pri opažanju i izvještavanju o vlastitom ponašanju. Provjerile smo i razlike u dječjim procjenama ponašanja majki i očeva na dimenzijama roditeljskog ponašanja. Utvrđeno je kako dječaci i djevojčice svoje roditelje vide uglavnom kao tople i prihvaćajuće, što je u skladu s nekim prijašnjim istraživanjima koja nisu dobila spolne razlike u percepciji roditeljskog ponašanja oca i majke (Glavak-Tkalić i Kukulja-Cicmanović, 2014.; Lila, Garcia i Gracia, 2007.; Rohner, 2014.; Glavak-Tkalić, Vrselja i Wertag, 2012.).

U našem istraživanju, ne postojanje spolnih razlika u ispitanim varijablama možemo objasniti time da su u istraživanju sudjelovala djeca primjerenih emocionalnih, socijalnih i komunikacijskih vještina, odnosno djeca iz obitelji u kojima i majka i otac podjednako sudjeluju u odgoju djece te ih svojim odgojnim postupcima uče nenasilnom rješavanju sukoba i socijalno prihvatljivim oblicima ponašanja

Temeljem korelacijske analize ispitane su povezanosti između percepcije roditeljskog ponašanja oca, percepcije roditeljskog ponašanja majke, emocionalne kompetentnosti i agresivnog ponašanja. Na temelju rezultata provedene analize može se zaključiti da je roditeljsko ponašanje oca i majke značajno povezano s agresivnim ponašanjem djece, što je konzistentno s drugim istraživanjima (Klarin i Đerđa, 2014.; Klarin i Matešić, 2014.; Macuka, 2008.; Macuka i Smojver-Ažić, 2012.; Vulić-Prtorić, 2002.). Percipirana ponašanja očeva i majki pokazuju sličan obrazac povezanosti s mjerom dječje agresivnosti. Veće majčino i očevo prihvaćanje povezano je

s manjim stupnjem izraženosti agresivnog ponašanja, dok su veće zanemarivanje, agresivnost i nediferencirano odbijanje majke i oca povezani s većim stupnjem izraženosti agresivnog ponašanja. Djeca koja odrastaju uz roditelje koji im pružaju emocionalnu podršku često imaju manje problema u ponašanju, a prihvaćanje i podrška roditelja povezani su s prilagođenim razvojnim ishodima kod djece (Rohner i sur, 2012.). Rizik za razvoj agresivnosti predstavljaju one obitelji u kojima roditelji imaju negativan odnos s djetetom, slabu komunikaciju, odbijaju dijete, ne nadziru ga, ne postavljaju granice i ne osiguravaju posljedice za negativna ponašanja djeteta. Osim toga, posebno su rizične obitelji koje pokazuju visok stupanj agresivnosti među partnerima i prema djeci, te koje podupiru nasilje učeći dijete da je nasilno ponašanje normativno (Velki, 2012.). Podjednaka uloga oba roditelja u objašnjenju agresivnosti nalazi se i u nekim ranijim istraživanjima (Macuka, 2008.; Macuka i Smojver-Ažić, 2012.; Rajhvajan-Bulat i Ajduković, 2012.). Agresivno ponašanje roditelja prema djetetu osobito je štetno za dječji cjelokupni razvoj te se u nizu istraživanja pokazalo prediktivnim za dječje agresivno ponašanje (Ajduković, 2001.; Buljan-Flander i Kocijan-Hercigonja, 2003.; Keresteš, 2002.). Ispitale smo povezanost agresivnog ponašanja s različitim mjerama emocionalne kompetentnosti. Dobiveni rezultati pokazuju da smo jedna mjera emocionalne kompetentnosti, regulacija i upravljanje emocijama, statistički značajno negativno korelira s agresivnim ponašanjem, što je donekle u skladu s našim očekivanjima.

Sposobnost upravljanja emocijama podrazumijeva sposobnost da se ostane otvoren prema osjećajima, bili ugodni ili neugodni, a može biti preventivni faktor agresivnosti, pogotovo u razdoblju adolescencije kada je emocionalna osjetljivost povećana (Vučenović i sur., 2014.). Emocionalno reaktivna djeca i adolescenti doživljavaju češće i intenzivnije emocionalno uzbuđenje što zahtijeva snažne emocionalno regulatorne vještine da bi se upravljalo takvim uzbuđenjem (Macuka, 2012.). Za dobru prilagodbu djeteta važno je da dijete reagira prikladnim emocijama i da ima mehanizme regulacije koji će mu omogućiti učinkovito upravljanje emocijama kako bi se uskladilo s okolinom. Regulacija i upravljanje emocijama najsloženija je sposobnost emocionalne kompetentnosti i, može se reći, znak emocionalne zrelosti. Emocionalno kompetentne osobe mogu bolje upravljati svojim osjećajima, a samim time i svojim ponašanjem (Krulić i Velki, 2014.). Emocionalna kompetentnost i vještine povezane s njom pokazale su se kao iznimno važne u samokontroli agresivnog ponašanja, ali još više u načinu na koji agresivno dijete percipira i interpretira svijet oko sebe. Dosadašnja istraživanja utvrdila su najznačajniju povezanost vršnjačke agresije sa sposobnošću upravljanja emocijama, sposobnošću zauzimanja tuđe perspektive te sposobnošću prepoznavanja i razumijevanja osjećaja, no dobiveni rezul-

tati razlikuju se ovisno o načinu operacionalizacije vršnjačke agresije i emocionalne kompetentnosti to ovisno o metodama njihova mjerenja (Krulić i Velki, 2014.).

Hijerarhijskom regresijskom analizom provjeren je doprinos skupa varijabli i nezavisni doprinos pojedinih prediktora u objašnjenju dječjeg agresivnog ponašanja (djetetova emocionalna regulacija, dimenzije roditeljskog ponašanja majki i očeva).

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je emocionalna regulacija značajna u predikciji agresivnost kod djece; djeca koja postižu više rezultate na mjeri emocionalne regulacije postižu niže rezultate na mjeri agresivnog ponašanja, što je u skladu s ranijim istraživanjima. Myer i sur. (2004) su utvrdili da izražavanje, razumijevanje i reguliranje svojih osjećaja za posljedicu ima smanjenu razinu problematičnih ponašanja, pa tako i agresivnog. Daljnje testiranje odnosilo se na utvrđivanje zasebnih doprinosa dimenzija majčina i očeva roditeljskog ponašanja (prihvaćanje, zanemarivanje, agresivnost i nediferencirano odbijanje) objašnjenju dječjeg agresivnog ponašanja. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je očeva agresivnost jedina dimenzija roditeljskog ponašanja oca koja se pokazala kao značajan prediktor dječjeg agresivnog ponašanja, dok se ni jedna dimenzija majčina roditeljskog ponašanja nije pokazala značajnom u predikciji agresivnog ponašanja djece. Djeca čiji očevi primjenjuju fizičke i verbalne agresivne postupke usvojit će takve oblike ponašanja i prenijeti ih u interakcije s vršnjacima jer s drugim prihvatljivim oblicima ponašanja nisu upoznata.

Velik broj radova naglašava ulogu očeva bezuvjetnog prihvaćanja u socijalnom razvoju djeteta (Deković i Raboteg-Šarić, 1996.; Rohner, 1998.). Možemo zaključiti da je interakcija s ocem osobito u ovom razvojnom razdoblju iznimno važna u procesu socijalizacije djeteta. Rezultati istraživanja među mladima u Hrvatskoj pokazali su da između niza prediktorskih varijabli očevo ponašanje u odgoju djece predstavlja, uz neke varijable ličnosti mladih, najbolji prediktor problema mladih (Keresteš, 2007.).

Iako smo više tradicionalno društvo, čini se da se trend u odgoju djece polako mijenja. Očevi se sve više uključuju u odgoj djece te imaju podjednak utjecaj kao majke. Zbog društvenih promjena koje su se dogodile, u današnje vrijeme većina očeva želi sudjelovati u odrastanju svoje djece i postaju roditeljski partneri sve ravnopravniji majkama. Suvremeni očevi provode više kvalitetnoga vremena sa djecom, pokazuju da ih prihvaćaju te djeci pokazuju osjećaje i ljubav. Važno je naglasiti da se polako ali sigurno odmičemo od nezahvalne uloge oca kao emocionalno odsutnog roditelja te isključivoga financijskog skrbnika obitelji jer je djetetu potrebna kvalitetna privrženost i s ocem i s majkom.

Nedostaci i ograničenja istraživanja

Provedeno istraživanje pruža nam mnogo važnih informacija o odnosu emocionalne kompetentnosti djeteta i roditeljskih odgojnih postupaka s dječjim socijalnim vještinama, no zbog različitih nedostataka i ograničenja istraživanja, dobivene rezultate treba uzimati s određenim oprezom.

Kao prvo, uzorak je bio prigodan i relativno mali, djeca koja su sudjelovala u istraživanju dio su školske populacije u kojoj uglavnom nema značajnijih problema u ponašanju i prilagodbi. Drugi nedostatak temelji se na samoizvješćima učenika te bi se kod procjene agresivnog ponašanja u budućim istraživanjima mogle koristiti procjene vršnjaka i učitelja pa bismo dobili realniju sliku manifestacije agresivnog ponašanja. Isto tako, moguće je da su neki učenici davali socijalno poželjne odgovore prilikom ispunjavanja upitnika, na što je mogao utjecati raspored sjedenja, jer su učenici sjedili blizu jedni drugima. Također, na mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora mogla je utjecati svijest učenika da će njihovi odgovori biti vrednovani od strane istraživača. Ograničenje je ovog istraživanja i mjerenje roditeljskog ponašanja, odnosno analizirale smo samo dječju percepciju roditeljskog ponašanja. U budućim istraživanjima trebale bi se upotrijebiti procjene i roditelja i djece kako bi se dobili što objektivniji pokazatelji roditeljskih postupaka. Nadalje, ovo je istraživanje korelacijskog tipa te je neopravdano iznositi uzročno-posljedične zaključke. Longitudinalno istraživanje zasigurno bi pridonijelo boljem razumijevanju složenih procesa unutar obitelji i prepoznavanju zaštitnih osobnih i obiteljskih faktora koji pridonose uspješnijoj socijalnoj i emocionalnoj prilagodbi.

Literatura

- Ajduković, M. (2001). Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obiteljima na psihosocijalni razvoj djece. *Dijete i društvo*. 3(1-2). 59-75.
- Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Brajsa-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj – emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Brajsa-Žganec, A., Kotrla-Topić, M. i Raboteg-Šarić, Z. (2009). Povezanost individualnih karakteristika učenika sa strahom od škole i izloženosti nasilju od strane vršnjaka u školskom okruženju. *Društvena istraživanja*. 18(4-5). 717-738.
- Brajsa-Žganec, A. i Slunjski, E. (2006). Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnoga ponašanja. *Društvena istraživanja*. 3(89). 477-496.
- Buljan-Flander, G., Durman-Marijanović, Z. i Čorić Špoljar, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbaćenost u školi. *Društvena istraživanja*. 16(1-2). 157-174.

- Buljan-Flander, G. i Kocijan-Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M.
- Calkins, S. D., Smith, C. L., Gill, K. L. i Johnson, M. C. (1998). Maternal Interactive Style across Contexts: Relations to Emotional, Behavioral and Physiological Regulation during Toddlerhood. *Social Development*, 7(3). 350-369.
- Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G. M. i Little, T. D. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child Development*, 79(5). 1185-1229.
- Chaplin, T. M., Cole, P. M. i Zahn-Waxler, C. (2005). Parental Socialization of Emotion Expression: Gender Differences and Relations to Child Adjustment. *Emotion*, 5. 80-88.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga
- Deković, M. i Raboteg-Šarić, Z. (1996). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, 6(4-5). 427-445.
- Demetriou, L. i Christodoulides, P. (2006). Parental acceptance-rejection in the Cypriot family. A social-psychological research on the PART/PARQ. *The Cyprus Journal of Science and Technology*, 5(2). 84-98.
- Denham, S. A., Mitchell-Copeland, J., Standberg, K., Auerbach, S. i Blair, K. (1997). Parental Contributions to Preschoolers Emotional Competence: Direct and Indirect Effects. *Motivation and Emotion*, 21(1). 65-86.
- Eisenberg, N., Cumberland, A. i Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*, 9(4). 241-273.
- Eron, L. D., Walder, L. O., Toigo, R. i Lefkowitz, M. M. (1963). Social class, parental punishment for aggression and child aggression. *Child Development*, 34. 849-867.
- Essau, C. A. i Conradt, J. (2006). *Agresivnost u djece i mladeži: 22 slikovna prikaza, 11 tablica i 88 pitanja za vježbu*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Glavak-Tkalić, R. i Kukulja-Cicmanović, R. (2014). Effects of Perceived Parental Acceptance-Rejection and Interpersonal Power-Prestige on the Psychological Adjustment of Croatian Adolescents. *Cross-Cultural research*, 1-9.
- Glavak-Tkalić, R., Vrselja, I. i Wertag, A. (2012). The relationship between perceived parental acceptance-rejection and drug abuse among Croatian adolescent boys and girls. U: Rippol-Núñez, K. J., Comunian, A. L., Brown, C. M. (ur.), *Expanding horizons: Current research on interpersonal acceptance*. Boca Raton, FL: Brown Walker Press.
- Goleman, D. (2010). *Emocionalna inteligencija*. Zagreb: Mozaik knjiga
- Halberstadt, A. G., Denham, S. A. i Dunsmore, J. C. (2001). Affective social competence. *Social Development*, 10. 79-119.
- Keresteš, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Keresteš, G. (2004). Stavovi nastavnika prema dječjem agresivnom ponašanju: utjecaj vrste agresije, spola agresora i spola žrtve. *Društvena istraživanja*, 13(6). 1055-1079.
- Keresteš, G. (2006). Mjerenje agresivnog i prosocijalnog ponašanja školske djece: Usporedba procjena različitih procjenjivača. *Društvena istraživanja*, 15(1-1). 241-264.
- Keresteš, G. (2007). Dječja agresivnost: što pokazuju rezultati istraživanja provedenih u našoj zemlji? *Psihologija i nasilje u suvremenom društvu – Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja*, 33-43.

- Khaleque, A. i Rohner, R. P. (2002). Perceived Parental Acceptance Rejection and Psychological Adjustment: A Meta Analysis of Cross-Cultural and Intracultural Studies. *Journal of Marriage and Family*. 64. 54-64.
- Klarin, M. (2002). Dimenzije obiteljskih odnosa kao prediktori vršnjačkim odnosima djece školske dobi. *Društvena istraživanja*. 11(4-5). 805-822.
- Klarin, M. i Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*. 21(2). 243-262.
- Klarin, M. i Matešić, S. (2014). Vršnjačko nasilje među adolescentima u kontekstu roditeljskog ponašanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 50(1). 81-92.
- Krulić, K. i Velki, T. (2014). Ispitivanje povezanosti emocionalne inteligencije i nasilja među školskom djecom. *Život i škola*. 60(32). 27-42.
- Lila, M., Garcia, F. i Gracia, E. (2007). Perceived Paternal and Maternal Acceptance and Childrens Outcomes in Colombia. *Social Behavior and Personality*. 35(1). 115-124.
- Macuka, I. (2008). Uloga dječje percepcije roditeljskog ponašanja u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema. *Društvena istraživanja*. 17(6). 1179-1202.
- Macuka, I. (2012). Osobne i obiteljske odrednice emocionalne regulacije mlađih adolescenata. *Psiholgijske teme*. 21(1). 61-82.
- Macuka, I. i Smojver-Ažić, S. (2012). Osobni i obiteljski čimbenici prilagodbe mlađih adolescenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 48(1). 27-43.
- Munjas-Samarin, R. i Takšić, V. (2009). Programi za poticanje emocionalne i socijalne kompetencije kod djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*. 12(2). 355-371.
- Myer, J. D., Salovey, P. i Caruso, D. R. (2004). Emotional Intelligence: Theory, Findings and Implications. *Psychologica Inquiry*. 15(3). 197-215.
- Pettit, G. S., Dodge, K. A. i Brown, M. M. (1988). Early family experience, social problem solving patterns and children's social competence. *Child Development*. 59. 107-120.
- Rajhvajan Bulat, L. i Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima. *Psiholgijske teme*. 21(1). 167-194.
- Rohner, R. P. (1998). Father Love and Child Development: History and Current Evidence. *Current Directions in Psychological Science*. 7(5). 157-161.
- Rohner, R. P. (2005). Parental Acceptance Rejection Questionnaire (PARQ): Test manual. U: R.P. Rohner and Khaleque (ur.) Handbook for the study of parental acceptance and rejection. Storrs, CT: Rohner Research Publications.
- Rohner, R. P., Khaleque, A. i Cournoyer, D., E. (2012). *Introduction to parental Acceptance Rejection theory, methods, evidence and implications*. University of Connecticut
- Takšić, V. (2002.). Upitnici emocionalne inteligencije (kompetentnosti). U: K. Lacković-Grgin, A. Bautović, V. Čubela i Z. Penezić (ur.). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika* (str. 27-45). Filozofski fakultet u Zadru
- Takšić, V., Mohorić, T. i Duran, M. (2009). Emotional skills and competence questionnaire (ESCQ) as a self-report measure of emotional intelligence. *Psihološka obzorja*. 18(3). 7-21.
- Takšić, V., Mohorić, T. i Munjas, R. (2006). Emocionalna inteligencija: Teorija, operacionalizacija, primjena i povezanost s pozitivnom psihologijom. *Društvena istraživanja*. 15(4-5). 729-752.
- Velki, T. (2012). Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom. *Psiholgijske teme*. 21(1). 29-60.

- Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2014). Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*. 21(1). 33-64.
- Vučenović, D., Takšić, V. i Hajncl, Lj. (2014). Razvoj emocionalne inteligencije u obiteljskom okruženju i utjecaji emocionalne inteligencije na smanjenje poteškoća u ponašanju. U: A. Brajša-Žganec, J. Lopižić i Z. Penezić (ur.). *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Vulić-Prtorić, A. (2002). Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*. 5(1). 31-51.
- Vulić-Prtorić, A. i Bartolić, B. (2006). Skala agresivnosti za djecu i adolescente – SNOP. U: Penezić Z. i sur. (ur). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika - Svezak 4*. (str. 87-102). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Vulić-Prtorić, A. i Cifrek-Kolarić, M. (2011). *Istraživanja u razvojnoj psihopatologiji*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Quality of family interaction and emotional competence as a determinant of aggressive behavior among school children

Abstract

The aim of this research was to analyze the role of children's perception of mother's and father's parental behavior and emotional competence in explaining children's aggressive behavior. The research included 203 children with an average age of 12 years. The data was collected by Parental Acceptance-Rejection Questionnaire – ChildVersion (Rohner, 2005.), Emotional Competence Questionnaire (Takšić, 2002.), and Aggression Scale for Children and Adolescents (Vulić-Prtorić i Bartolić, 2006.). Results show that mother's and father's parental behavior were significantly correlated with children's aggressive behavior, in a way that perceived parental warmth-affection minimize aggressive behavior while perceived parental aggression, neglect and undifferentiated rejection increase aggressive behavior. Children with higher level of emotional competence will show less aggressive behavior. The results confirmed a significant contribution of parental behaviour variables in explaining the variance in children's aggressiveness. Along with regulation and control emotion, these variables explain 25,3% variance of aggressive behavior. Father's aggressive behavior was the only significant predictor for children's aggressiveness. The results point to the importance of developing emotional competence among children and parental acceptance in reducing aggressive behavior.

Keywords: parental behavior; emotional competence; aggressiveness